

עצמם בכל עת גדול הזכירה, והתארה הגדולה, שהיתה בא"י בימי קדם" (סי' רכב), ש. בארץ ישראל היו גבורים גדולים" (סי' ו' — לפי "סיפורי מעשיות": "מעשה במלך חכם"). ו"בא"י צריכין להזהר ביותר לעבוד את ה' בתמימות ופשיטות" (סי' יב — לפי "ליקוטי מהר"ן תנינא"), ו"בא"י יכולים לשמות בשמחה שלמה גם עם בשר הגוף" (סי' לג' לד, לפי ליקוטים, שם), ו"עיקר הזקנה בקדושה וחיים ארוכים זוכין בא"י" (סי' רג, לפי "מעשה בז' בעטלירס"), ושם "עיקר השגת התכלית" (סי' לט, לפי "ליקוטי מהר"ן תנינא"), ושם "עיקר שלמות גידולי הארץ בקדושה כראוי", וע"כ שם עיקר כל "המצוות הנוהגות בגידולי הארץ" (סי' פח, — "ליקוטים", שם).

וממעלות א"י, שהיא "כלליות הקדושה שבכל הקדושות, כי שם כל העשר קדושות, ושם הוא רק השגחה, חוכים לצאת מטבעיות לגמרי" (סי' רלד), ו"כל ההשפעות באין רק מא"י" כי "א"י היא טובה מאד מאד בתכלית השלימות, בלי שום חסרון" (סי' יד, "מעשה מהמגורה").

נפתלי וידר (לונדון)

"מאה ברכות" = "ברכות השחר"

רבי מיימון הדין אבי הרמב"ם כותב ב"אגרת הנחמה" שלו¹ (עמ' לח): "וזה כמה שנים שמתי לי לחוק לקרוא את המזמור הזה, היינו תפלה למשה איש האלהים, כל יום אחרי מאה ברכות לפני ברוך שאמר".

דברים אלה עוררו את תמהונו של הרב י. ל. הכהן מיימון, והוא מעיר *1: "מה שכתב רבנו כאן, שקרא את המזמור הזה כל יום אחרי מאה ברכות לפני ברוך שאמר, דבריו תמוהים, כי עד ברוך שאמר יש רק י"ח ברכות ולא יותר". והניח את הדבר ב"צריך עיון".

פתרון תמיהה זו הוא: הביטוי מאה ברכות אבד כאן את משמעותו המספרית ומשמש כינוי ליחידה הליטורגית הידועה בשם "ברכת השחר"², הואיל והן פותחות את מאת הברכות שחייב אדם לברך בכל יום³. "מאה ברכות" = "ברכות השחר". מונח ליטורגי זה רוח בארצות שונות ושגור היה במשפחת הרמב"ם, שכן השתמשו בו לא רבי מיימון הדין בלבד, אלא גם הרמב"ם עצמו *3, ור' אברהם בנו⁴. ומעניין, שר' אברהם מצא לנחוץ לפרש את משמעות הביטוי,

1 תרגם מערבית ד"ר בנימין קלאר (ה"ד), מבוא והערות מאת הרב יהודה ליב הכהן פישמן (= מימון), ירושלים תש"ה. המקור הערבי עם תרגום אנגלי (נתפרסם ע"י L. M. SIMMONS, לונדון 1890). *1 שם, הערה מד.

2 מצוי גם השם "ברכות של שחרית", השוה "חשובות פסקים ומנהגים" למהר"ם מרוטנבורג, מהדורת יצחק זאב כהנא, ירושלים תשי"ז (מוסד הרב קוק), עמוד קמז, סי' נ. השימוש בשם "ברכות" סתם רוח הרבה, ראה סר"ע (ורשא) כו, א; מהדורת סרומקין ח"ב, יס ב; ספר העתים 249; ספר המנהיג סי' א; ארחות חיים, הלכות יוה"כ סי' לא (עמוד רל); ספר המחכים (האשכול כרך ו), עמ' 119; אבודרהם, סדר תפילה ר"ה (דפוס ורשא, עמ' 143). על "סדר ברכית", עיין סר"ע (ורשא) מז, ב; שבלי הלקט השלם, הלכות יוה"כ, סי' שיט; ספר המחכים 131. 3 מנחת מג, ב; ירושלמי ברכית, סוף ס"ט (יד, ד).

*3 להלן, מספרים 2, 8. *4 להלן, מס' 9.

שבעצם אינו הולם את הברכות, שמספרן אינו אלא י"ח, ועשוי משום כך לגרום לאי-הבנה.

להלן ניתנים כמה מקורות, שבדפוס ושכתבי יד, המעידים על שימוש "מאה ברכות" במובן "ברכות השחר":

1. ר' מיימון הדיין אבי הרמב"ם בדבריו המצוטטים למעלה.
2. הרמב"ם באגרתו בעניין המחלוקת עם ישיבת בגדאד, שבו הוא מגיב על מאמרו של ר' שמואל בן עלי בעניין תחיית המתים: "לו הסתפק להזכיר את הראיה ממאה ברכות...". והכוונה לברכת "אלהי נשמה" שבברכות השחר⁴.
3. בקטע "מתוך סדור תפלה קדמון", שנתפרסם ע"י הרב שמחה אסף⁵, בתיאור תפילת השבת: "ובשחרית בשבת הולך לבית הכנסת ואומ' מאה ברכות, ופותח החזן רבון כל העולמים כי לא על צדקותינו". הכוונה לברכות השחר, שמקומן לפני "רבון כל העולמים".
4. שבלי הלקט השלם לצדקיה בן אברהם הרופא, קצו, א (סי' כו): "מצאתי בתשובות הגאונים ז"ל, כל יום שאסור לקרות בתורה, כגון אבל וט' באב, אסור לברך ברכת התורה, פי' במאה ברכות".
5. ספר המנהגות לר' אשר בר' שאול⁶: "ועתה נדבר על מאה ברכות שחייב אדם לברך בכל יום". והוא הולך ומונה את ברכות השחר עד "המעביר שנה" ומפרשן — ולא יותר.
6. שו"ת תשב"ץ לר' שמעון בן צמח דוראן, ח"ב במפתח לתשובה קפו, הדנה במחלוקת הישנה על המנהג לסדר ברכות השחר בבית הכנסת זו אחר זו. שהרמב"ם⁷ התנגד לו בחריפות: "טעם מנהגנו לברך מאה ברכות זו אחר זו". כתיידי:
7. בקטע של סידור מתוך הגניזה בקמברידג', אוסף טיילר-שכטר, H. 10/273, דף א, א: "צלוה אלגדאה יצלי מאה ברכות ואלמזאמיר כלהא ואליוצר...". [תפילת הבוקר: יתפלל מאה ברכות והמזמורים (= זמירות) כולם והיוצר...].
8. הרמב"ם בתשובה, שעדיין לא נתפרסמה, כ"י אוכספורד HUNT. 503, דף כח, א: "ואמא קראה מאה ברכות או אלומירות בחפז ועגלה פכטא מחץ ומן לא ינכרה עלי אלחונין מתעדי" [ואולם קריאת מאה ברכות בחפז ובמהירות היא חטא גמור ומי שלא יגנה דבר זה לחוננים הרי זה חוטא].
9. ר' אברהם בן הרמב"ם בחיבורו "כפאיה אלעאבדין", קטע-גניזה בקמברידג', T—S. Arabic, 47/173, כותב: "והיה אלברכות הי אלמשהורה במאה ברכות לא לאן עדדהא מאה בל לאנהא תכמל עדד אלמאה ברכות מן קולהם ז"ל, חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום" [ברכות אלו הן המפורסמות בשם מאה ברכות, לא משום שמספרן הוא מאה, אלא משום שהן משלימות את מספר מאת הברכות, לפי מאמרם ז"ל...].

⁴ אגרות הרמב"ם, מהדורת ד. צ. בנעט, ירושלים תש"ו, עמ' 66.

⁵ מספרות הגאונים, עמ' 82. ⁶ ש. אסף, ספרן של ראשונים, עמ' 140.

⁷ משנה תורה, הלכות תפילה פ"ז, ה"ט. עיין גם תשיבות ר' אברהם בן הרמב"ם,

מהדורת פריימן-גויטיין, 120 ואילך.

10. לבסוף נביא את דברי ר' שמואל הנגיד בשיר ההיתול, שכתב נגד רב אחד שחשב "כי בציציות וזקן ומגבעת יהי איש ראש ישיבה". הנגיד מתלוצץ עליו בדברים מעניינים אלו:

וְהָסֵל לְעֻנֹת מִצָּה בְּרֻכּוֹת
וְקָרַךְ אֶל לְמַצֵּן אִישׁ בְּרֹא
בְּקוֹל צָהָה בְּקוֹל. הָסֵא וְצָהָה
וְלֹא אָשָׁה. הָשִׁיבוּתִי תְּשׁוּבָה:
וְעַל יָצִיד בָּךְ כִּי אָתָּה נִקְרָה.

וזהו לפי דעתי הפתרון לביטוי "מאה ברכות", שמוזכר גם רבי מימון, אבי הרמב"ם.

8. "דיואן שמואל הנגיד", יצא לאור ע"י דוד בן סלימאן בן דוד ששון, אויכספורד תרצ"ד, עמוד נא למעלה.

הרב ברוך טולידאנו

מלואים

(למאמרי "ר' תנחום הירושלמי", ב"סיני", כרך מב, עמ' שלט—שנה)

באות 4, עמ' שנא'שנב, רשמתי כמה העתקות כ"י מספר אלמרשד אלכאפי של ר' תנחום, עכשיו אוסיף לרשום עוד כ"י ממנו, שנודעו לי אחר הדפסת המאמר הנ"ל. א. בבית הספרים הלאומי נמצא כ"י, שקבלתי ממנו צילום "מיקרופילם" (ובזה אני מביע תודתי למנהלי מוזלחת ההשאלה, שהואילו בסובם לספל בזה). כתה"י הוא ישן ונכתב לפי השערתו בשנות ר"ר"ג. כמו כן אני משער לפי הכתב, שהוא נכתב במצרים, הוא חסר בתחלתו ובסופו ויש בו כמה דפים מטושטשים ומחוקים, וברור אצלי שזה הוא הכ"י שראה הר"א הרכבי בירושלם (ראה מאמרי שם, עמ' שנב) אצל הרב יום טוב מקהיר, שחסר מעט בראשו ובסופו.

ב. בספריה של הרב מימון בירושלם נמצא כ"י, אבל איני יודע מתי נכתב, ואם הוא שלם.

ג. הרב יוסף קאפה, חבר הרבנות בירושלם, כתב אלי בתשובתו: "יש לי אני כ"י עתיק בן ארבע מאות שנה לערך, בהערכה זהירה, שהיה חסר בתחלתו וסופו והשלמנוהו אני וסבי ז"ל בכתב ידנו. מר שלום מסורי יש לו כ"י חדש שנכתב בתימן לפני כעשרים שנה ע"י אחד מתלמידי סבי ז"ל. מר דוד בדיחי יש לו ג"כ כ"י חדש שנכתב לפני כשלשים שנה בעדודו של סבי ז"ל. כן, לפי מיטב ידיעותי, יש עוד מפוררים ברחבי הארץ אצל תלמידי סבי ז"ל כעשרה כ"י מספר זה".

ד. הרב שלום יצחק הלוי, חבר הרבנות בת"א, כתב אותו בכתב ידו, החל משנת תרפ"ג ואילך. והוא הכ"י שלפני, שאני מעתיק אותו לתרגמו לעברית.

מרב העתקות נפלו בו טעויות ושינויים (ראה במאמרי, שם, עמ' שנב, שבהעתיקה הנמצאת בספריית הברון גינזבורג יש הרבה שינויים) ובטעות אחת נכשלתי במאמרי, שם, עמ' שמט, שתרגמתי מה שנאמר בערבית "ינתגס באלבצאר" יטמא בהבטה, והעירוני (שם, הערה 16), שלא ידוע טומאה בהבטה, אבל כעת נוכחתי, ש"באלבצאר" אינה תיבה אחת, אלא שתי תיבות, והן: באלאב צאר, שחברו יחד בטעות, והכוונה: מי שמיטמא באב הטומאה נעשה ולד הטימאה.

בסוף מאמרי הנ"ל עוררתי "את מוסד הרב קוק ומוסדות הדומים לו" לקחת עליהם את המשימה להוציא לאור את הספר "אלמרשד" בתרגום עברי. עכשיו נטלתי עלי את העבודה לתרגם אותו לעברית, ואקוה לגמיר את המלאכה, אי"ה, ואז ודאי, שיהיו לו גואלים להדפיסו.